

12. Кассо Л.А. Россия на Дунае и образование Бессарабской области / Лев Аристович Кассо. – М. : Печ. А. Снегиревой, 1913. – 230 с.
13. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба : в 25 т. – Т.2 : Бессарабская область : Ч.1. / Сост. Ген. штаба кап. А. Защук – СПб., 1862. – 553 с.
14. Вигель Ф.Ф. Замечания на нынешнее состояние Бессарабии // [Соч.] Филиппа Филипповича Вигеля – М. : Унив. тип., 1892. – (Прил. к журн. "Русский архив". – 1893. – №3).
15. Крупенский А.Н. Краткий очерк о Бессарабском дворянстве 1812-1912 : К столетнему юбилею Бессарабии / Александр Николаевич Крупенский. – СПб. : Типография Р. Голике и А. Вильборг, 1912. – 64 с.
16. Вигель Ф.Ф. Замечания на нынешнее состояние Бессарабии // [Соч.] Филиппа Филипповича Вигеля – М. : Унив. тип., 1892. – (Прил. к журн. "Русский архив". – 1893. – №3).
17. Макарь П.И. "Конституция Бессарабии" : в объятиях бессарабской действительности (историко-антропологический этюд) / П.И. Макарь // Statum plus. – 2001-2002. – №5. – С.503-516.
18. Устав образования Бессарабской области // Полное собрание законов Российской империи. – Т.XXXV. – 29 апреля 1818 г. – №27357 – СПб., 1830. – С.222-227.
19. Халиппа И.Н. Основные исторические данные о Бессарабии / Иван Николаевич Халиппа // Труды Бессарабской губернской архивной комиссии. – Кишинев : Паровая типо-литография Ф.И. Кашевского, 1902. – Т.II. – С.11-119.
20. Накко А. Очерк гражданского управления в Бессарабии, Молдавии и Валахии во время русско-турецкой войны 1806-1812 гг. / Алексей Накко // Записки Одесского Общества истории и древностей. – Одесса. – 1879. – Т.ХI. – С.269-310.
21. Нольде Б.Э. Очерки русского государственного права / Борис Эммануилович Нольде. – СПб. : Политехн. ин-та имп. Петра Великого, 1911. – 554 с.
22. Boldur A. Autonomia Bassarabiei sub stapanirea ruseasca in 1812-1828 / A. Boldur. – Chisinau, 1929. – P.102-110.

Цыганенко Л. Ф. Дворянство и местные органы власти в Бессарабии 1812-1828 гг.

Рассматривается участие дворянства Бессарабии в местных органах власти после включения этих территорий в состав Российской империи; анализируется содержание основных распорядительных документов по вопросам управления краем.

Ключевые слова: дворянство, Бессарабия, бояре, бояринаши, департаменты, устав.

Cyganenko L. F. The nobility and local authorities with power in Bessarabia 1812-1828

We examine the participating of the nobility of Bessarabia in local authorities after including of these territories in the complement of the Russian empire; maintenance of basic active documents is analysed on questions of management of these territories.

Key words: nobility, Bessarabia, boyars, boyarinashi, departments, regulation.

УДК 336.733.07(477.7)“18”

І. С. Дружкова

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті розглядається становлення та розвиток державних кредитних установ в першій половині ХІХ ст. на Півдні України. Зокрема, увага акцентується на діяльності Облікової контори, приказів громадської опіки та місцевих контор Комерційного банку.

Ключові слова: історія банківської справи, Облікова контора, Прикази громадської опіки, Комерційний банк.

Серед аспектів минулого вітчизняної економіки, важливим є дослідження розвитку господарства Півдня України ХІХ ст. – періоду освоєння та колонізації регіону, стрімкого розвитку чорноморської торгівлі та мореплавства, зростання промисловості, суттєвих змін у сільському господарстві та ін. Для вивчення господарства цього переламного періоду й з огляду на потреби сучасної української економіки, що також перебуває на стадії реформування, важливим є визначення місця та ролі кредитно-банківської системи у складних процесах перехідної економіки та суспільства. Притому вивчення потребує не лише історія формування та функціонування системи приватних кредитних закладів, але й історія діяльності державних кредитно-банківських установ в умовах кризи феодального суспільства та поширення ринкових відносин.

Зазначена проблематика в дореволюційний період розглядалася в роботах А.О. Скальковського, де зустрічаються відомості про створення в Одесі й інших містах губернії перших кредитних закладів. Авторами ґрунтовних історико-статистичних досліджень з питань державного та іпотечного кредиту, банківської політики, розвитку фінансів Російської імперії були П. Мігулін та Я. Печерин [1-4].

Нова хвиля історіографії з 1920-х рр. представлена в першу чергу працею І.М. Бровера, де розглядався стан кредитних закладів першої половини ХІХ ст. в Україні. Дослідник приділяв особливу увагу діяльності місцевих державних кредитних установ – приказів громадської опіки та контор Комерційного банку. Правовим аспектам роботи державних кредитних установ, в тому числі і приказів громадської опіки,

присвячені дослідження 1950-х рр. С.Я. Борового [5-6]. Відтоді значних здобутків у вивченні цього виду державно-кредитних установ здійснено не було.

Історія державних кредитних установ на Півдні України розпочинається від початку XIX ст., коли в містах краю почали активно діяти обмінні й облікові контори та прикази громадської опіки. 1804 р. в Одесі була створена державна обмінна контора, що здійснювала обмін валюти, але позик не надавала, тому її неможна було вважати кредитним закладом. Водночас 1803 р. було видане розпорядження про започаткування в Одесі ломбарду [7], однак його не було відкрито. 1806 р. в Одесі було відкрито облікову контору Державного асигнаційного банку [8]. Такі контори існували в Російській імперії ще з 1775 р., коли було затверджено їхній загальний статут.

Міністр фінансів граф О.М. Васильєв, ще до оприлюднення указу про створення Одеської облікової контори, надіслав листа до А.Е. де Рішельє, повідомляючи, що “створюються облікові контори, які повинні обліковувати векселі, а товари приймати як заставу для допомоги російському купецтву грошима для підтримки російської промисловості та покращення торговельних операцій...”. Сам указ був датований 2 березня 1806 р. [9, арк.2]. Одна з відомих дослідниць історії Одеси П. Герлігі вважає, що за часів герцога Рішельє в 1804 р. було засновано комерційний банк [10, р.39]. Дослідниця взяла факт з нотаток іноземного купця (Notizie di Odessa script al Sig. L.C.), що були видані у Флоренції 1817 р. Окрім часу заснування та характеру фінансування цієї установи, весь інший матеріал вказує на те, що іноземний купець помилився в даті заснування й назвав облікову контору назвою, поширеною у Флоренції – “банк”. Це підтверджує А. Скальковський, подаючи французьку назву облікової контори – “Banque d'escompte et d'echange” (“Банк дисконтний та обмінний”) [11, с.126].

Статут чітко окреслював діяльність облікової контори: вона повинна була надавати позики до 9 місяців купцям під векселі та заставу товарів російського виробництва [9, арк.8]. Для того, щоб не підірвати репутацію купців, операції зберігалися в таємниці. Позики були чітко регламентовані, встановлювалася номенклатура товарів, які можна було заставляти, та максимальний розмір позики. Ці норми в значній мірі відображали торговельну практику того часу і входили в систему захисних заходів.

У Одеській конторі, як і в інших, що були відкриті в цей час, у вирішенні питання про надання позик брали участь і службовці, й представники купецтва з “першостатейних купців”. Першим директором Одеської контори було призначено Л.В. Вінецького, а представником від купецтва був К. Амвросіо [9, арк.6].

У роки Континентальної блокади купці-експортери особливо гостро потребували кредитів, але в конторі через нестачу грошей не мали змоги задовольнити попит на кредит, тому він значно подорожчав. У лихварів позики можна було одержати не менше ніж за 1,5-2 % в місяць [12] і більше. Операції контор були незначними також через те, що коло осіб, які мали право давати вексельні зобов'язання, було обмеженим (згідно з законодавством це право було лише в купців, а торгівлею займалися не тільки вони). Давалися взнаки і недоліки статуту: жорстка регламентація всіх операцій, а також те, що “уряд не постачав контори достатньою кількістю оборотних коштів” [13, с.91].

Через зазначені причини, облікові контори практично не обслуговували внутрішнього товарообігу, оскільки при наданні позики в значній мірі відігравали роль відомості про торговельні справи того, хто потребував позики. Таке становище було характерним не тільки для Російської імперії, але й для інших країн [6, с.127].

Існували ще ощадні скарбниці при виховних будинках, які були місцем, де “загальне багатство, не переходячи в чужоземні руки, мало залишатися в імперії” [6, с.68]. Ці заклади займалися лише короткостроковими операціями. Сума вкладів швидко зрівнялася з капіталом Дворянського банку, частина грошей належала й купцям. Великий приплив вкладів пояснювався тим, що це були єдині легальні заклади, які давали можливість покласти гроші в “ріст”. Одержані внески ощадні скарбниці розподіляли у вигляді позик під заставу нерухомих маєтків, фабрик і кам'яних будинків. Термін залежав від розміру позики. Операції ощадних скарбниць поширювалися на всю Російську імперію так само, як і Державного позикового банку, але контори знаходилися тільки в Санкт-Петербурзі й Москві. Заборона на надання позик із “міст казенних” під час Вітчизняної війни 1812 р. не поширювалася на ощадні скарбниці. Вони на кілька років перетворилися в єдиний державний кредитний заклад, що надавав позики під “указні відсотки”. В Україні в першій половині XIX ст. ощадні скарбниці в основному домінували, окрім Катеринославської та Херсонської губерній. У цих губерніях у першій половині XIX ст. серед казенних кредитних закладів переважали прикази громадської опіки [5, с.98].

Перший приказ громадської опіки в Російській імперії з'явився в 1775 р. В Україні прикази виникали неодноразово: у 1782 р. – Київський, у 1802 – Херсонський, а 1823 року було засновано Одеський приказ громадської опіки. З перших днів свого існування прикази перетворилися на місцеві банки, але тільки з 1802 р. їм було надано право давати позики за правами ощадних скарбниць [5]. Прикази громадської опіки були єдиними кредитними установами в провінціях Російської імперії, їх діяльність розвивалася відповідно до розширення товарного виробництва й зростання грошового обігу. В 1806 р. приказам було дозволено надавати позики купцям, “якщо не буде бажаючих від дворян” [15]. Деяка частина вільних коштів спрямовувалася на “приріст відсотків” до Державного позикового банку [6, с.123].

У 1829 р., задовольняючи потреби місцевої економіки, на прикази Новоросійських губерній було поширено право надавати позики під заставу виноградників [16]. Водночас, були введені нові правила для

приказів, що розширювали їх операції, позики надавалися вже на 12 років, а максимальний розмір збільшився до 30 тис. крб. [17].

Одеський приказ із самого свого заснування дуже швидко набрав обсяг операцій, так власні гроші збільшилися від 3 до 6 %, а внески від 2 до 12% відносно всіх українських приказів [18]. Обсяг операцій був дуже великим, але приказ не міг задовольнити всіх потреб у кредиті стрімко зростаючого міста. При цьому деякі гроші Одеського приказу перебували в Позиковому банку (так у 1850 р. Одеський приказ мав у банку близько 140 тис. крб. сріблом). Таке явище, на думку І.М. Бровера, було викликано специфікою діяльності. По-перше, прикази громадської опіки не були суто кредитними установами. Банківські операції тут виступали лише допоміжним джерелом доходу й відповідно до цього регулювалися [19, с.42]. По-друге, спочатку вклади до приказів приймалися на вимогу, що завдавало закладу збитків. Тому з 1820 р. почали приймати вклади не менше як на три роки під 5 % річних. Обсяги вкладів були значними, так до Одеського приказу 1831 р. надійшло 245 тис. крб. , а в 1839 р. – 1,4 млн. крб.

Депозитарний відсоток приказів був більшим від позикового лише на 1 % , а вклади значно перевищували власні кошти, тому приказам вигідніше було надсилати свої гроші до Державного банку, ніж чекати позичальників. А чекати доводилося довго, через суворі умови надання кредиту. Суворі вимоги також походили від некомерційного характеру приказів, тоді як інші державні кредитні установи були здебільшого установами, що мали за основну мету – прибуток. Прикази позичали гроші тим, хто не був боржником в інших приказах і мав бездоганну кредитну репутацію. Близький до позичальника приказ міг краще довідатися про стан його справ, про його кредитоспроможність на відміну від Московської та Петербурзької скарбниці. Не зважаючи на це, Одеський приказ лише в 1850 р. видав позик під заставу будівель на 719 тис. крб. сріблом , а загалом у ньому налічувалося боргів на 2,5 млн. крб. сріблом [5, с.107]. Такі позики, звичайно, видавалися не тільки під купецькі будинки, але й під поміщицькі.

Загалом уряд вважав діяльність приказів як кредитних установ задовільною, але така оцінка діяльності приказів однобічна, оскільки їх активні операції були дуже обмеженими. М.С. Мордвінов писав, що кошти приказів “здебільшого, складаються з дуже обмежених коштів, тому небагато хто може мати надію на одержання позик” [12, с.217].

На період закінчення війн із Францією в сфері кредитної політики виникла потреба реформ, різко зріс внутрішній державний борг, головна державна банківська установа – Державний позиковий банк ще не поновив свої активні операції. З метою покращання фінансового становища країни була проведена реорганізація облікових контор у Комерційний банк і створена Рада державних кредитних установ [20], яка повинна була займатись координацією діяльності всіх існуючих кредитних закладів, до складу ради входили представники купецтва.

Комерційний банк був заснований у 1817 р. з метою розвитку вітчизняної торгівлі й промисловості. Нова кредитна установа стала спадкоємцем облікових контор Асигнаційного банку. Підставою для створення Комерційного банку було звернення в 1803 р. торгового будинку “Пономарьов і Д.”, що просив із скарбниці велику позику – від 100 до 150 тис. крб. Прохання розглядалося на засіданні Державної ради, члени якої постановили, що названий торговий будинок не має переваг перед іншими компаніями при отриманні такої позики і що для допомоги російському купецтву були б доцільно створити спеціальний банк.

У 1803 р. імператор Олександр I наказав скласти план заснування нового банку. Однак через загострення зовнішньополітичної ситуації, а потім війни з Наполеоном вирішення цього питання було надовго відкладене. У 1817 р. міністр фінансів граф Д.О. Гур'єв надав до Державної ради проект заснування Державного комерційного банку. Відповідно до проекту, основний капітал банку – 50 млн. крб. – формувався з акцій по 1 тис. крб. кожна. Таким чином, новий Комерційний банк був задуманий як акціонерний.

Розглянувши проект Д.О. Гур'єва, Державна рада прийняла рішення відкрити в Санкт-Петербурзі Комерційний банк із капіталом 30 млн. крб. У маніфесті від 7 травня 1817 р. був оприлюднений статут нового банку. В документі говорилося, що замість облікових контор, “які за незначних обсягів капіталів і різних незручностей при створенні, не приносять відчутної користі торгівлі”, вирішено заснувати Комерційний банк. Головна мета Комерційного банку формулювалася в маніфесті, як сприяння “поширенню землеробства, промисловості, торгівлі й загальної користі” [21], однак реальним завданням нової кредитної установи було надання російському купецтву дешевого кредиту. Комерційний банк розпочав свої операції лише 2 січня 1818 р. Джерелами формування капіталу банку були суми облікових контор Асигнаційного банку, передані кошти з Двадцятип'ятилітньої експедиції при Позиковому банку, а також капіталізація частини прибутку самого Комерційного банку. На момент відкриття його основний капітал реально складав лише 15,8 млн. крб. і тільки згодом був збільшений до запланованого розміру (30 млн. крб.).

Комерційний банк робив прийом вкладів, облік векселів, надання позик під товари, здійснював грошові перекази та приймав термінові вклади за правилами Позикового банку (ще 1786 року). Вклади можна було робити не менш, ніж на 3 місяці під 5 % річних. Золото й срібло в іноземній монеті й злитках приймалися на збереження. На цінності, що зберігалися тут, надавалося іменне посвідчення, що могло передаватися іншій особі. Були передбачені й так звані “трансферти”, чи грошові перекази, як і в інших європейських країнах, майно, внесене до банку не підлягало оподаткуванню.

Кошти цього закладу йшли на розвиток обліково-позикових операцій, найголовнішою з яких був облік векселів – простих і переказних (тратт). У статуті Комерційного банку зазначалося, що в облік (дисконт) приймаються векселі російських підданих і іноземних гостей, які займаються торгівлею, промисловістю,

банківською справою. Провести облік (дисконтувати) вексель у банку міг торговець чи промисловець, власник банкірського будинку (в першій половині XIX ст. теж торговець, який здійснював продаж грошей).

Умовою для дисконту векселя було те, щоб один з учасників вексельної угоди – векселедавець, надписатель, чи той, хто приймав вексель (у сучасній термінології – трасант, беніфіціар), мав російське підданство. Головним критерієм при дисконті векселя була надійність позичальника. Векселі на суми понад 10 тис. крб. враховувалися тільки в “першостатейних” позичальників.

Облік векселів проводився на термін до 9 місяців під 8 % річних з можливим корегуванням величини облікового відсотка в залежності від його змін на біржі (відсоток переглядався кожні півмісяця й затверджувався міністром фінансів). Так, з травня 1819 р. дисконт Комерційного банку знижений – до 7 % на рік. У середньому дисконтна ставка цього закладу в 1818-1859 рр. коливалася в межах від 6,5 до 8 %, у той час як у приватному кредиті вона становила 18 %.

У випадку несплати вчасно грошей, відповідно до діючого Вексельного статуту, платнику надавалася відстрочка – 10 “пільгових” днів, протягом яких він повинен був сплатити борг, у іншому випадку вексель пред’являвся до протесту, що часто закінчувалося оголошенням боржника банкрутом і продажем з аукціону його майна.

Позики надавалися за статутом облікових контор Асигнаційного банку – під заставу товарів російського виробництва на термін до 6 місяців. Надання позик під товари підлягало суворій регламентації, встановлювалася номенклатура товарів (лише в окремих випадках уряд розширював список товарів, що приймалися під заставу) і максимальний розмір позики – від 56 до 75 % вартості товару.

Обліково-позикові операції здійснювалися за посередництвом маклерів, які за статутом Комерційного банку вважалися банківськими службовцями. Маклери – біржові нотаріуси, що фіксували вексельні угоди й позики, – несли відповідальність за вибір до обліку надійних векселів. Послуги маклерів винагороджувалися спеціальною премією (куртажем), яка для позик під товари складала 0,25 % від суми позики.

Вищим виконавчим органом Комерційного банку було його Правління, що безпосередньо здійснювало керівництво проведенням банківських операцій і представляло заклад у зовнішніх зносинах з іншими організаціями. Голова правління та директори призначалися міністром фінансів, затверджувалися імператором, що приводило до зміни керівництва Комерційного банку після зміни міністра фінансів. Половина директорів – так звані директори “від уряду” – набиралася з службовців, а інша – з купців.

Правління вирішувало питання, пов’язані з діяльністю банку і його внутрішнім розпорядком, а також із відсотковою політикою. Якщо директори від уряду були зобов’язані бути присутніми на засіданнях щодня, то директори від купецтва – тільки два рази на тиждень. Фактично вони виконували в Правлінні роль консультантів, не володіючи реальними повноваженнями. Директори були значною мірою обмежені в прийнятті рішень про надання кредитів – за статутом 1817 р. відповідальність за облік векселів покладалася переважно на маклерів.

Одразу після відкриття Комерційного банку в Петербурзі почалися роботи зі створення його філіальної мережі. За час перебування Д.О. Гур’єва на посаді міністра фінансів було засновано понад половину контор банку. Найбільшою була Московська контора з капіталом 4 млн. крб. У 1819 р. були засновані контори у великих портових містах – Одесі [22] (капітал контори за різними оцінками сягав 3 або 4 млн. крб. [6; 13, с.119]) і Архангельську (2 млн. крб.). У 1820 р. контора Комерційного банку з’явилася в Ризі, потім у Києві (1839 р.) і Харкові (1843 р.). Під час ярмарків з 1820 р. відкривалася тимчасова контора в Нижньому Новгороді, з 1852 р. – у Полтаві. У складі установ Комерційного банку було 7 контор, що розташовувалися в найбільших містах, і 4 тимчасові відділення.

При проведенні операцій контори Комерційного банку керувалися не тільки його статутом, але й спеціально виданими для них положеннями, у яких враховувалася специфіка економіки різних регіонів. Так, Одеській конторі дозволялося купувати золото й срібло в іноземній монеті й у такий спосіб здійснювати обмін іноземної монети на російські карбованці. Астраханська контора банку могла приймати під заставу товари, не позначені в статуті: азійський шовк і бавовну. Харківська контора видавала позики під вовну, горілку, селітру, цукор і тютюн. Полтавське відділення видавало позики під заставу вовни тільки Харківської акціонерної компанії.

Установи Комерційного банку були ланкою програми міністра фінансів Д.О. Гур’єва з розвитку вітчизняної промисловості. Для Д.О. Гур’єва були важливі орієнтація статуту нового банку на статуту Банку в Англії та Франції, передбачений акціонерний характер Комерційного банку й широке кредитування ним російської промисловості, що втілювалося у відкритті його контор у найбільших містах імперії. У межах цієї програми одночасно з Комерційним банком у 1817 р. була створена Рада державних кредитних установ, що координувала діяльність державних банків. До Ради входили як державні службовці, так і виборні особи, серед яких шість депутатів від купецтва. Аж до створення в 1828 р. Мануфактурної ради Рада державних кредитних установ була єдиним державним органом, до якого входили представники буржуазії.

Інтенсивний розвиток вітчизняної торгівлі й промисловості Д.О. Гур’єв вважав за необхідне для того, щоб військова могутність Російської імперії підкріплювалося стабільністю економіки, підтриманої державним кредитом. Хоча план міністра був спрямований на поступове зближення принципів економіки Російської імперії з розвинутими країнами Європи, він не поділяв поглядів популярного на початку XIX ст. економіста А. Сміта на проблему державного втручання в економіку. Д.О. Гур’єв вважав таке втручання бажаним, зокрема, вітав протекціонізм і розвиток державного кредиту на користь торгівлі, промисловості. Така позиція

була зумовлена російськими реаліями: нерозвиненістю фабричного виробництва й слабкістю російської буржуазії. Міністр фінансів хотів змінити становище останньої, надавши купцям місця в Раді державних кредитних установ.

Незадовго до того, як Д.О. Гур'єв залишив посаду міністра фінансів, було прийнято протекціоністський митний тариф 1822 р., що обмежив увіз іноземних виробів і полегшив конкуренцію з ними товарів вітчизняного виробництва. Не дивно, що після 1822 р. у Російській імперії починає інтенсивно розвиватися легка промисловість, головним чином у 1830-1840-ті рр. Можна стверджувати, що досягнуто це було завдяки Д.О. Гур'єву.

Перший керуючий Комерційним банком О.І. Рібоп'єр (1781-1865 рр.) був запрошений особисто Д.О. Гур'євим. О.І. Рібоп'єр вважав своїм обов'язком удосконалювання існуючих підвалин. До своїх здобутків він зараховував те, що діяльність Комерційного банку сприяла полегшенню торгівлі. У перші роки діяльності Комерційного банку вітчизняний кредит зміцнювався – петербурзькі лихварі, які, ще в 1810-ті рр. тримали дисконтний і позиковий відсоток на рівні 12-15 % річних, знизили його до 7-8 %. На думку дослідника російських банків Я.І. Печерина, “з кожним роком обіги банку по всіх операціях збільшувалися” [4, с.111]. В основному це стосувалося першого десятиліття діяльності Комерційного банку. Сам О.І. Рібоп'єр вважав, що його діяльність принесла велику користь торгівлі, промисловості та кредиту.

О.І. Рібоп'єр працював у міністерстві фінансів до 1823 р. Його відставка пояснювалася небажанням працювати з новим міністром фінансів Є.Ф. Канкріном, ставлеником О.О. Аракчеєва. Є.Ф. Канкрін, який критично ставився до фінансових проектів свого попередника (Д.О. Гур'єва), перетворив Комерційний банк у джерело ресурсів Казначейства. Не вважаючи за потрібне розширювати мережу філіалів Комерційного банку, він у 1828 р. відмовив у дозволі на відкриття контори банку в Тифлісі (Тбілісі) під приводом того, що місцеве купецтво “не досягло ще належного ступеня європейської освіченості” [6, с.220]. Коли в 1830 р. Польський банк звернувся з пропозицією встановити кореспондентські стосунки з Комерційним банком, Є.Ф. Канкрін знову відмовив, нібито з метою протидії польському впливу. Пізніше, у 1838 р., під тим же приводом він дав дозвіл на ліквідацію Бердичівського агентства Польського банку. За підсумками 20 років керування міністерством фінансів Є.Ф. Канкріна мережа філіалів Комерційного банку збільшилася всього на два установи.

Підбір керівництва Комерційного банку свідчить про непродуманість банківської кадрової політики. Директорами Комерційного банку ставали колишні військові чи дипломати, які не мали міцних знань банківської справи. З них найбільше відомий, призначений наступником О.І. Рібоп'єра, майбутній міністр народної освіти С.С. Уваров.

Наступник Є.Ф. Канкріна, граф Ф.П. Вронченко, стосовно Комерційного банку продовжував лінію, обрану попередником. Оскільки значна частина ресурсів банку не розміщувалася в торгівлі й промисловості, відкриття нових установ банку не сприяло істотному росту економіки. Проект 1848 р. про відкриття контор Комерційного банку в Лондоні й Гамбурзі – найбільших центрах європейської торгівлі – був відкинутий.

Швидко розвивалася тільки вкладна операція, у той час як облік векселів і надання позик під товари скорочувалися. Нагромадження вкладів і слабкий розвиток комерційних операцій спонукали банк шукати для своїх коштів інше застосування. З 1825 р. Комерційний банк почав передавати вклади, що залишилися без використання. У Позиковий банк у середині XIX ст. у такий спосіб передавалося в середньому від 90 до 95 % усіх вкладів. Іншим не менш важливим способом розміщення отриманих коштів стали великі кредити Казначейству, борг якого державним кредитним закладам досяг у 1859 р. 443 млн. крб. Таким чином, значна частина ресурсів Комерційного банку постійно відволікалася від кредитування промисловості й торгівлі, “перекочуючи” в Позиковий банк, поповнюючи ресурси Казначейства, використовувалася для забезпечення державних паперових грошових знаків. І тільки те, що залишалося – у 1830-1840 рр. – 15-50 % – використовувалося для обліково-позикових операцій. У період, коли міністром фінансів був Є.Ф. Канкрін, особливо після 1841 р., відбувалося скорочення обсягів обліково-позикової операції й інтенсивне використання ресурсів банку для кредитування дворянства (через Позиковий банк). Частка облікових операцій стосовно суми вкладів увесь час зменшувалася: з 15,6 % у 1838 р. до 7,3 % у 1856 році [6, с.222].

Велика частина кредитів купецтву видавалася у формі обліку короткострокових векселів. Комерційний банк кредитував в основному багатих купців, власників торгових будинків. Він не прагнув поширити свої операції на всі категорії купецтва, і менш багаті купці, як і раніше, змушені були позичати один в одного, чи вести справу на свій кошт. Це відбувалося через нерозвиненість філіальної мережі банку, що не охоплювала навіть більшості губернських міст Російської імперії.

У 1819 р. в статуті Комерційного банку були зроблені доповнення, які передбачали розширення списку товарів, що могли бути запорукою для отримання позики. Відтепер у заставу приймалися вироби вітчизняних фабрик: скло, дзеркало, ситець, пухові капелюхи. Однак спроба законодавчо закріпити в статуті банку кредитування промисловості не мала успіху. Вважалося правильнішим кредитувати закупівлю продукції російських фабрик для того, щоб стимулювати розвиток виробництва. Іншими словами, пріоритет віддавався торгівлі, що прихильники фритредерства, до яких належав Д.О. Гур'єв, вважали головною умовою зростання добробуту країни. При цьому зверталася увага й на практичний бік справи – кредити промисловим підприємствам належали до групи неліквідних активів.

Короткостроковий вексельний кредит, що одержав поширення в країнах Європи, у Російській імперії приживався погано. Швидке повернення кредиту в банк призвело до того, що кредитом користувалося лише

текстильне виробництво, яке динамічно розвивалося. Ріст короткострокового комерційного кредитування купецтва стимулював внутрішню торгівлю – насамперед розвиток ярмарків. З іншого боку, найчастіше нереально короткі терміни вексельного кредитування змушували купців обходитися своїми грошима чи позичати гроші під значний відсоток (18-20 % річних) у лихварів. Один із засновників Державного банку Е.І.Ламанський вказував на те, що російські купці воліють не враховувати векселі в казенному банку. Купуючи товар “під векселі”, багато купців ставили умову, щоб векселі не пред'являлися до обліку в банку. Причиною цього була недовіра до казенних установ з їхньою бюрократичною тяганиною, хабарництвом і казнокрадством. При обліку векселів чиновники банку віддавали перевагу купцям першої гільдії, і лише після задоволення їх запитів розглядалися клопотання купців другої гільдії. Купці ж третьої гільдії залишалися наприкінці черги й мали дуже невеликі шанси на одержання кредиту, а до 1818 р. вони були зовсім позбавлені можливості отримати державний кредит.

Часто купці не вдавалися до послуг Комерційного банку, оскільки тривалий час у великих російських містах, наприклад, Москві, не було правильно поставленої торгівлі. До 1831 р. у Москві не було біржі [23], на відміну від Одеси. У 1847 р. віце-директор Банку Франції звернувся до керівництва Комерційного банку з пропозиціями для поліпшення його роботи. Ці пропозиції були розглянуті міністром фінансів Ф.П. Вронченком, однак не були прийняті [24, арк.349-364]. З самого початку своєї діяльності Комерційний банк зіштовхнувся з проблемою неповернення кредитів, до 1828 р. це явище набуло загрозливих масштабів. Правління банку було змушене припинити подальший облік векселів. Великі розміри вексельних кредитів і позик найчастіше не відповідали характеру торгових оборотів, що приводило до збільшення кількості боржників і збитків банку. Унаслідок цього при Правлінні Комерційного банку вирішили створити Тимчасове відділення для стягнення по опротестованим векселях, яке проіснувало аж до 1860 р. і було ліквідовано разом із самим банком.

У 1831 р. були прийняті додаткові правила, які встановлювали ліміти кредитування. За цими правилами одна особа не могла позичати в банку більше 10 тис. крб. асигнаціями. Надалі максимальний розмір вексельних позик встановлювався в залежності від приналежності купця до тієї чи іншої гільдії. Так, купець третьої гільдії міг зайняти в банку до 7,5 тис. крб., купець другої гільдії – до 30 тис. крб., а купець першої гільдії – до 60 тис. крб.

Наскільки гострою була проблема неповернення кредитів у Комерційному банку в Одеській та в Астраханській конторах свідчить те, що в 1825 р. в ці контори були направлені спеціальні контрольні комісії [25, арк.185-190]. Це було викликано великою кількістю неповернутих боргів, у тому числі по обліку векселів. Серед основних причин вважалася нерозвиненість особистого кредиту, та аморальність купців, які обдурювали чиновників в їх найкращих намірах. Вважалось, що директори контор з купецтва потурають “своїм”. Крім того, траплялися зловживання чиновництва, пов'язані з недосконалістю законодавчої бази. І остання причина, яка торкалася переважно одеської контори банку: це війни з Персією та Туреччиною, які негативно впливали на розвиток зовнішньої торгівлі – основи кредитоспроможності переважної кількості боржників. Для розв'язання цих проблем було вирішено поповнити особовий склад обох контор юрисконсультами, які мали б опікуватися питаннями з протесту векселів. Про серйозність ситуації свідчать цифри: борг контор по обліку векселів тільки за 1823-25 рр. становив 11,5 тис. крб., з яких на одеську контору припадало 3,2 тис. крб. Ревізійна комісія в складі виконуючого обов'язки голови Комерційного банку Міллера та голови московської контори банку Рогожина в одеській конторі не знайшла провини службовців, на відміну від астраханської, де голова контори був звільнений з посади, а сама установа була закрита в 1830 р. [25, арк.90].

У 1830-1840-ті рр. обсяги кредитування в Комерційному банку стали різко скорочуватися, головним чином через подальший ріст заборгованості по векселях. У 1848 р. через нестабільність політичної ситуації в Європі Комерційний банк припинив купівлю іноземних векселів. До 1852 р. неліквідні активи Комерційного банку складали, за підрахунками С.Я. Борового, 10 % усіх його активів [6, с.223].

З початком Кримської війни проблеми Комерційного банку загострилися. Спад торгово-промислової діяльності привів до скорочення позикових і вексельних операцій. Швидко збільшувався відтік коштів: у 1858-1859 р. він склав 584 млн. крб.

Аналіз діяльності Комерційного банку дозволяє зробити наступні висновки. Заснований у рамках економічної програми Д.О. Гур'єва, спрямованої на розвиток вітчизняної торгівлі й виробництва, Комерційний банк із часом усе більше ухилився від вирішення своїх задач убік фінансування Позикового банку і Казначейства. Роль Одеси в зовнішній торгівлі Російської імперії, особливо експортній, загальновідома. 1817 року в Одесі було проголошено порто-франко, яке почало діяти з 1819 р. Зрозуміло, що для зростаючого товарообігу конче необхідним був доступний кредит за розумну ціну. А. Скальковський вважав операції Одеської контори Комерційного банку дуже обмеженими. Вона лише приймала вклади та надавала позики [26, с.125]. Хоча такі факти можна спростувати, адже Одеській конторі дозволялося проводити більшість операцій, як і столичній, і до того ж, як вже зазначалось, через віддаленість міста від головних економічних центрів країни, Одеській конторі надавалося право купувати золото і срібло.

Установа видавала позики під заставу чітко визначеного кола товарів, хоча їх список поступово розширювався. Так, у 1821 р. було дозволено надавати позики під горілку (50 % дійсної вартості), 1830 р. на прохання виробників цукру було дозволено надання позик під цукор-рафінад, але лише на термін від 2 до 4 місяців [27, с.112].

Контори в цілому повторювали етапи розвитку Комерційного банку. Контора проводила купівлю тратт на Санкт-Петербург, Москву та іноземні міста. Одеська контора брала під заставу тільки товари російського виробництва, які зберігалися лише в Одесі, на термін, що не перевищував 6 місяців. Специфіка Одеси полягала в тому, що кредити надавались здебільшого не під заставу металів, а під заставу зерна. Унікальність була в тому, що кредит, який надавався під зерно, складав 80 % вартості застави, тоді як в інших містах імперії, значно менше – 60-65 % [27, с.159].

Одеська контора Державного комерційного банку кредитувала переважно купців, але не всі вони мали змогу повертати кошти у належний час. В такому разі заклад, як і приватні дисконттери, звертався із позовом до Комерційного суду. Ці позови, що частково збереглися, дають змогу побачити загальні обсяги кредитування установи. Так, лише в 1830 р. контора зверталася до суду більше 10 разів, при цьому суми позик коливалися від 1 до 70 тис. крб. [28].

В 1830-х рр. була зроблена пропозиція відновити приймання дрібних вкладів з декількох причин: банк “не відповідає операціям, що на нього покладалися” і для того, щоб “надати купецтву реальні способи до розширення комерційних обігів” [13, с.20], але міністр фінансів відмовив. Вклади в цей період значно зросли, і стали помітні негативні тенденції цього процесу. Весь капітал був сконцентрований у кількох центрах, оскільки організаційна структура банків не мала великої мережі відділень та агентів, як в інших європейських банках, і не було можливості вигідно вкласти капітал. За відсутності можливостей розмістити ці вклади, їх надсилали в Державний позиковий банк, або ж вони зберігалися у державному Казначействі, що призводило до великих зловживань.

Приплив вкладів до контори комерційного банку був такий, що перешкоджав їхньому розміщенню. В результаті Одеська контора не тільки не мала прибутків, а й завжди мала дефіцит, який доводилося вирівнювати за рахунок загальних прибутків усього банку. Якщо в 1820 р. приватних вкладів у ній було 326 тис. крб. сріблом; 1830 р. – 3,7 млн. крб. сріблом; то в 1850 р. – 9 млн. крб. сріблом, решта вкладів Одеської контори дорівнювала 28 млн. крб., що становило 25 % суми вкладів, розміщених у Комерційному банку [29, с.229-232], що значно перевищувало її основний капітал.

У доповіді міністру фінансів голова Комерційного банку, який розслідував негаразди в Одеській конторі, звітував, що вона несе великі збитки через: “а) несправних боржників, були надані кредити особам, що не вели ніякої торгівлі; б) від невинного зростання капіталів, за яких необхідно сплачувати відсотки” [25, арк.185-188]. Тому він просив міністра фінансів Є.Ф.Канкріна припинити платежі відсотків закладами, що й було зроблено в 1828-1829 рр. Припинення виплат відбулось через слабкий розвиток господарського життя. Крім того, вклади в банку були на той час практично єдиною формою отримання рантьєрських прибутків. Звичайно, що лихварські операції обіцяли значно вищі прибутки, але вони були пов'язані з великим ризиком. Невелика мережа казенних банків була реальним монополістом на грошовому ринку вкладів. Порівняно високий прибуток і повна забезпеченість вкладів російських банків приваблювали не тільки російських, але й іноземних вкладників. Через розміщення обігових коштів у довгострокових позиках постійно виникала потреба в підсиленні каси. Так, у 1846 р., коли почався бум повернення вкладів з різних контор, причиною якого став неврожай, виникла потреба щоразу поповнювати каси грошима, що особливо стосувалося одеської контори.

В 1852 р. з одеської контори було надіслано клопотання до Комерційного банку про підсилення білетами Державного позикового банку на 1 044 тис. крб. каси одеської контори [6, с.169]. Голова Одеської контори писав у банк, що восени та навесні в Одесі, яка була головним пунктом експорту хліба для Південного району, з'являвся дуже великий попит на гроші. В зв'язку з такими особливостями місцевого ринку, голова пропонував довести касу контори від 1,5 до 2 млн. крб. і зазначав, що контора не в змозі виконувати свої обов'язки, якщо б не дотримуватиметься різного роду формальностей при наданні вкладів.

Однак якщо торкатися справи державного кредиту на Півдні України, то слід згадати велику кількість випадків, коли кредит під якусь певну господарську діяльність надавався державними суто некредитними органами. У Херсоні купці мали змогу отримати позику для суднобудування, в Одесі та Миколаєві – на потреби приватного будівництва .

Оскільки більшість цих органів не мали необхідного досвіду, то ситуація переважно розвивалася двома шляхами: або через різні бюрократичні зволікання позики ставала недоступною, або, навпаки, основною проблемою ставало повернення позики державі.

Фінансова система Російської імперії першої половини XIX ст., на яку впливали коливання зовнішньополітичних та економічних факторів, перебувала в цілому в критичному стані. Розвиток грошового господарства спричинив необхідність енергійної фінансової політики, спрямованої на упорядкування грошового обігу, оскільки зростання зовнішньої торгівлі було ускладнене постійним коливанням курсу основної грошової одиниці Російської імперії. Ці коливання ускладнювали кредитні операції, конче необхідні при міжнародному обміні, так як робили ризикованими всі угоди для того чи іншого комерційного агента. Окрім перешкод у зовнішній торгівлі, це явище створювало перешкоди й в оптовій внутрішній торгівлі, здійснюваній у великих розмірах тільки за допомогою кредитних угод.

На жаль, організація банків у дореформений час, як зазначав Д.Піхно, взагалі ґрунтувалася на “помилкових засадах”. Головне положення банківської діяльності, яке полягало в тому, що актив банка повинен бути відповідним до пасиву, уряд Російської імперії до уваги не брав. Кредитні установи роздавали всі свої капітали під довгострокові позики, не довідаючись про можливість їх повернення [30, с.2].

Наслідком такого становища була невідповідність між зобов'язаннями банківських установ перед кредиторами та зобов'язаннями банку. Поки кількість вкладів і наданих позик були незначними, криза, викликана раптовим поверненням вкладів, не вважалась серйозною загрозою, оскільки могла бути усунена підтримкою Державного казначейства, але з розширенням оборотів ця підтримка була все більш безсилою. Приплив нових вкладів примушував шукати виходу для капіталів, за які доводилося платити досить високі відсотки.

Комерційний банк був організований з урахуванням цих проблем. Хоча банк мав бути розрахований виключно на облікові та товарно-позикові операції, але, не маючи достатнього попиту на свої кошти, причиною чого стали суворі умови надання позик та урядова політика, він незабаром став переказувати вклади в Позиковий банк та ощадні скарбниці, тобто перетворювати ці гроші в довгострокові позики.

З викладеного вище можна зробити висновок про невідповідність державних кредитних закладів Російської імперії передреформної доби вимогам тогочасної економіки. Найбільш успішними серед державних кредитних закладів цього періоду можна визнати контори Комерційного банку. Тим не менш облікові контори, а потім прикази громадської опіки та контори комерційного банку склали певну систему державних кредитних закладів, яка, при всій недосконалому свого функціонування, разом із наявністю значної кількості приватних банкірів та лихварів забезпечувала потребу у коштах стрімко зростаючої економіки Південної України дореформеного періоду.

Джерела та література

1. Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы 1795-1825 / А. Скальковский. – Репринт. изд. – Одесса, 1995. – 254 с.
2. Мигулин П.П. Наша банковая политика (1729-1903) / П.П. Мигулин. – Харьков, 1904. – 439 с.
3. Мигулин П.П. Русский государственный кредит / П.П. Мигулин. – Харьков, 1901.
4. Печерин Я.И. Исторический обзор правительственных, общественных и частных кредитных установлений в России / Я.И. Печерин. – СПб., 1904. – 142 с.
5. Бровер І.М. Україна на переломі до промислового капіталізму / І.М. Бровер. – Одеса, 1931. – Т.1. – 175 с.
6. Боровой С.Я. Кредит и банки России / С.Я. Боровой. – М., 1958. – 288 с.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1 (далі – ПСЗ РИ I) – Т.27. – №20740.
8. ПСЗ РИ I. – Т.29. – №22297, 22334.
9. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.2. – Оп.1. – Спр.9.
10. Herlihy P. Odessa: a history, 1794-1914 / P. Herlihy. – Harvard, 1986. – 411 p.
11. Скальковский А. Записка о торговых и промышленных силах Одессы / А. Скальковский. – СПб., 1865. – 165 с.
12. Архив графов Мордвиновых. В 12 т.– СПб., 1902. – Т.4. – 459 с.
13. Судейкин В.Т. Государственный банк / В.Т. Судейкин. – СПб., 1891. – 520 с.
14. Бровер І.М. Україна на переломі до промислового капіталізму / І.М. Бровер. – Одеса, 1931. – Т.1. – 175 с.
15. ПСЗ РИ I. –Т.27 – №20740, Т.29 – №21994.
16. ПСЗ РИ I. – Т.37. – №28114.
17. ПСЗ РИ I. – Т.37. – №28113.
18. Дружкова І.С. Прикази громадської опіки як кредитні заклади на Півдні України в першій половині XIX ст. (за матеріалами Херсонської губернії) / І.С. Дружкова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2006. – Вип. XX. – С.68-72.
19. О состоянии приказов общественного призрения по 1839 год. – Б.м. : Рукописний відділ ОдЦНБ №55 / 7, 1839. – 59 с.
20. ПСЗ РИ I. – Т.34. – №26834.
21. ПСЗ РИ I. – Т.34. – №26837.
22. ПСЗ РИ I. – Т.35. – №27950.
23. Вестник промышленности. – 1860. – 7 липня.
24. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф.583. – Оп.4. – Спр.242.
25. РДІА. – Ф.583. – Оп.4. – Спр.223.
26. Скальковский А. Историко-статистический опыт о торговых и промышленных силах Одессы / А. Скальковский. – Одесса, 1839. – 88 с.
27. Банки и другие кредитные установления в России и иностранных землях. – СПб., 1840. – 286 с.
28. Одесский вестник. –1830 – 30 липня, 30 вересня, 1 листопада.
29. Ламанский Е.И. Статистический обзор операций государственных установлений / Е.И. Ламанский. – Б.м., б.г. – 305 с.
30. Пихно Д.И. Коммерческие операции Государственного банка / Д.И. Пихно. – К., 1876. – 121 с.

Дружкова И. С. Становление системы государственных кредитно-банковских учреждений на Юге Украины первой половины XIX ст.

В статье рассматривается становление и развитие государственных кредитно-банковских учреждений в указанный период. В частности, внимание акцентируется на деятельности Учетной конторы, Приказов общественной опеки и местных контор Коммерческого банка.

Ключевые слова: история банковского дела, Учетная контора, Приказы общественного призрения, местные конторы Коммерческого банка.

Druzhkova I. S. The Formation of the system state credit-bank institutions in the southern Ukraine the first half XIX century

Author analyzed formation and development of the state credit-bank institutions in specified period. In particular, researcher studied basically activity of the Discount bank, Departments of public charity, and local offices of the Commercial bank.

Key words: history of banking, Discount bank, Departments of public charity, local offices of the Commercial bank.

УДК 94(470.)“19”:311

В. М. Константинова

ДИНАМІКА ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ МІСТ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Вивчення зміни чисельності міських поселень дає підстави казати про те, що мережа населених пунктів Південної України з офіційним статусом міста в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. може розглядатись як така, що залишалась майже незмінною. Це певною мірою гальмувало розгортання модернізаційних та урбанізаційних процесів на Півдні.

Ключові слова: Південна Україна, міська мережа, місто.

Попри безперервність історичного процесу, в тому числі – і процесу урбанізації, наші дані щодо нього є дискретними, що зумовлено станом джерельної бази. Тож є сенс у реалізації того, що архітекторами сформульовано як “методологічно-важливе завдання виконання характерних часових “зрізів” в еволюції урбанізаційного процесу” [1, с.78]. Йдеться про реконструкцію мережі міських поселень станом на окремі періоди (роки) із подальшим застосуванням порівняльного аналізу в статистичній площині.

Загалом за даними тому “Міські поселення в Російській імперії”, що побачив світ у 1861 р., Катеринославська губернія станом на 1858 р. нараховувала 8 міст, 2 посади, 20 містечок (зауважимо, що до цих показників не врахований Маріуполь, який на той час знаходився у Таганрозькому градоначальстві, дані про яке підраховувались окремо, і в той же час враховані такі, що не входять до територіальних рамок нашого дослідження, місто Ростов-на-Дону, посад Азов і 5 містечок Ростовського повіту). За даними виданого у 1864 р. тому “Міські поселення в Російській імперії” у Таврійській губернії (враховуючи і Керч-Єнікальське градоначальство) у тому ж 1858 р. нараховувалось 17 міст і 11 містечок. Згідно ж із опублікованим наступного року томом у Херсонській губернії налічувалось 18 міст, 3 посади, 6 пригородів і аж 113 містечок (тут враховано міста Тирасполь, Григоріополь, Дубоссари і 12 містечок Тираспольського повіту, що не входять до складу Південної України) [2, с.587; 3, с.7; 4, с.59]. Для порівняння, за даними цих же видань, у Волинській губернії налічувалось 12 міст і 139 містечок; Київській – 12 міст і 99 містечок; Подільській – 17 міст і 123 містечка; Полтавській – 17 міст, 1 посад, 94 містечка; Харківській – 18 міст; Чернігівській – 19 міст, 14 посадів, 1 слобода і 49 містечок [3, с.7; 4, с.59-62].

За даними А.О. Скальковського, у 1862 р. у Новоросійському краї та Бессарабії нараховувалось “52 міста, 122 менші міські садиби або містечка, 304 колонії, 29 грецьких і вірменських поселень..., 14 козацьких станиць і 6606 різного сорту поселень і “деревень”, казенних і поміщицьких” [5, с.63].

Згідно з даними “Матеріалів для географії і статистики Росії, зібраним офіцерами Генерального штабу”, на початок 1860-х рр. Херсонська губернія (якщо не враховувати Тираспольський повіт) налічувала 1 губернське, 5 повітових, 3 безповітових, 5 заштатних, 1 портове місто, 2 посади, 74 містечка [6, с.709-710]. При цьому упорядник зізнається, що досі всі відомості про точну кількість населених пунктів імперії, що збиралися Міністерством внутрішніх справ та іншими відомствами через губернських чиновників, виявлялися “далеко не відповідними вимогам уряду” [6, с.708].

За даними С. Берштейна, у 1863 р. у Катеринославській губернії знаходилось 11 міст і 151 посад та містечко, у Таврійській – відповідно 17 і 15, Херсонській – 18 і 78 [7, с.55].

“Новоросійський календар на 1867 рік” повідомляв, що станом на 1865 р. у Катеринославській губернії налічувалось 8 губернських і повітових міст, 2 заштатних міста, 2 посади, 20 містечок, 129 слобод, 5 козацьких станиць. У Таврійській губернії було 8 губернських і повітових міст, 9 заштатних міст, 6 містечок, 9 слобод. Херсонська губернія нараховувала 6 губернських і повітових міст, 11 заштатних міст, 3 посади, 75 містечок [8, с.72].

У період, що нас цікавить, першим статус міста одержало поселення Маяки Одеського повіту. 26 березня 1862 р. імператором була затверджена думка Державної Ради, яка, у свою чергу, базувалася на поданні Міністра внутрішніх справ про перейменування Маяків на безповітове місто, з переведенням причислених до нього державних селян у міський стан [10, с.271-272]. Показово, що населення Маяків у цей час налічувало лише 1190 осіб [4, с.88,90].

5 листопада 1876 р. Олександр II затвердив положення Комітету Міністрів, яким у правах міста затверджувались Олешки. При цьому зазначалося, що “міське поселення” Дніпровського повіту Олешки